

ЗОРАН ЂЕРИЋ

А И Б

О ЗМАЈУ И ДЕТИЊСТВУ, ОД ТАЛОГА ДО АЗБУЧНИХ МОЛИТВИ

А)

Започела је *Година змаја*. Змај је пета животиња у циклусу кинеског календара и има посебно значење у кинеској култури и традицији, лунарном календару. Он је, поред осталог, симбол моћи и напретка, а година у овом знаку се сматра најсрећнијом.

Наш **Змај**, Јован Јовановић, није свој надимак добио по овом натприродном створењу, већ по **З. мају**, по јулијанском календару. Тог дана је одржана Мајска скупштина 1848. године у Сремским Карловцима, на којој су представници Срба из Угарске тражили аутономију и прогласили Српску Војводину. Јован Јовановић је, несумњиво, био велики српски родољуб, тако да је други надимак који је имао, *Киш Јанош* (попут свог деде), био подругљив и непримерен. Змај је био први сарадник Светозара Милетића, и уз њега и Стефана Брановачког и Јована Ђорђевића, међу оснивачима Српског народног позоришта (у коме сам управник од 2016. године).

Место мог рођења, Бачко Добро Поље, називало се Мали Кер (нем. Klein Keer), до 1861. године, кад су га Мађари преименовали, најпре у Киш Кер, а потом у Кишкер (мађ. Kiskér). Овај назив се одржао до 1922. године, када се мења у Прибићево (по српском политичару Светозару Прибићевићу), а 1933. године добија данашњи назив. Удаљено 5 км од нас налази се село које носи име Змајево (од 1947. године), добијено по Јовану Јовановићу Змају. Пре тога се дуго називало Кер (нем. Alt Keer), а од 1922. до 1947. Пашићево, по Николи Пашићу.

Ова мала парабола можда и нема неко предсказујуће значење, мада се, понекад, снови и јава преплићу, чак и то: сан постаје јава.

Још једна параболa: недавно сам прегледао кутије са књигама, које су остале у старој породичној кући, а потом су пребачене у гаражу мог брата Драгана, када смо продали кућу у којој одавно нико није живео, пре него што се није, оронула, урушила. Међу тим књигама је било и неколико књига из библиотеке мог оца, Радосава (одавно почившег). Док сам их прегледао и листао, приметио сам да су биле ишаране. Не само слободне странице, него и оне са текстом. Од мајке, Душанке (која је, Богу хвала, ушла у осамдесет шесту годину живота), сазнао сам да је то моје не/дело. Наиме, још тада сам симулирао писце и писање и шврљао сам по страницама туђих књига. Нешто од те „поетике” палимпсеста задржао сам до данас, као једну од карактеристика свог писања. Истина, нисам брисао претходне текстове, већ сам писао преко њих. Много касније је то препознавано као постмодернизам, цитатност, парафраза, или тек алузија не неки други текст.

Мајка ми је рекла да сам тада (имао сам мање од две године) те старе књиге и „читао”, тако што сам нешто неразговорно мрмљао, несвесно подражавајући мајку која ми је неке од тих књига, а међу њима је био и један избор из песништва Јована Јовановића Змаја (Ј. Ј. Змај, *Деца ишчице и зверчице*, Матица српска, Нови Сад 1951, 2. изд.) стварно читала.

Змајева лектира остала је дубоко у мом сећању, део мог детињства, дечијих игара, а онда и књижевног стваралаштва. Када сам почетком 2001. године састављао једну азбучну молитву о зими и леду, одмах ме то асоцирало на Змаја и његово „ој дуледу, дуледу”...

Писао сам, својевремено, о првом луткарском комаду код нас, „Несрећна Кафина”. Њега је, наравно, написао Змај. Потом сам писао о Змајевој комедији „Шаран” и драмским потенцијалима његове поезије за децу. Змај је обогатио српску књижевност у жанровском и мотивском смислу, дао јој је и тзв. лудистичку димензију. Унео је елементе визуелизације у песнички исказ, и тако први закорачио у ХХ век. Био је, ако не песничка авангарда у дословном смислу, онда претходница у много чему, кад је наша књижевност у питању.

Зато сам поносан што сам добитник награде са Змајевим именом.

Б)

Како љаси моја ars poetica?

Од самог почетка сам имао идеју да је моја поезија нека врста талого, у метафоричком смислу. У песми остаје оно што се наталожи, из прочитаног, из свакодневног, личног искуства. Оно што је

пропуштено кроз чула, вида пре свега, али и других осетила: слуша, додиром, потом даље – осећања и емоција, свести и сазнања о нечему. То што је селектовано, па остало забележено, као стих, строфа, или већ цела песма. Већ у насловима мојих књига је та идеја очевидна. Наслов моје прве песничке књиге је *Талої* (објављена је у библиотеци Прва књига Матице српске, 1983. године). Наслов првог избора моје поезије је *Найшаложено* (издање Орфеуса, Нови Сад 2007). Ако би се могла извући једна заједничка (поетичка) нит, онда је то, нема сумње, *шалої*, а песме су оно што је остало *найшаложено* после толико година читања и писања.

Шта је естетски предмет мој песничтва?

Не постоји само један предмет, кога бих могао сместити у средиште мог песничтва. А питање је и да ли је то предмет. Пре би се могло рећи да је то феномен. Мислим, пре свега, на стања, као што су „сан” и „ снови”, потом емоције, „љубав”, „радост” и „туга”, заноси и изазови свих врста. Песник је, пре свега, велики искушеник, па и покајник. Уме да ужива, да претерује, а потом и да призна своје грешке, тражи искупљење, па и опроштај. Углавном од оних које је повредио, али понекад и од Бога, у кога не верује увек, него повремено, кад му је вера једино преостала. Отуда, све више, у последњим књигама нарочито, код мене је присутан један други елемент који се издваја из естетике – етика. Уметници су, по једном мишљењу, са којим се делимично слажем, и морална слика друштва. Већина песника XX века се позива на морал, отуда у есејистичким књигама неких од њих, попут Данила Киша и Станислава Барањчак (*Barańczak*), изједначавање етике са поетиком. Писао сам о томе.

Који је основни уметнички задатак песника, сада и овде?

Питања о смислу постојања и човековој мисији на овом свету, та, тзв. „проклета питања”, типична за романтизам, поново су актуализована у XX веку: „Ко сам био? Ко сам сада?”, или: „Ко сам? Одакле сам? Куда идем?” И, на крају крајева: Ко смо? Одакле смо? Куда идемо? Љермонтонтовљев одговор, као и потоњи, на ова питања, није нимало оптимистички: „Човек ту није ни племенита нити каква друга жртва, није узвишено биће које сазнаје и осмишљује природу и свет, то сазнање плаћа сопственом егзистенцијом. Он је просто ништавило које долази ниоткуда и иде никуда.” Књижевност XX и прве две деценије XXI века нема тако универзалну димензију, као што ју је имала у доба романтизма, и не настоји да да један коначни одговор, али ваљано сведочи о човеку свог времена и његовом свету. Али не само ангажман у садашњости, него

и избор „осетљивих” тема из блиске прошлости може писцу да донесе проблеме, па и осуду. Ипак, обраћање поетици није забијање главе у песак; промена перспективе је потреба да се свет погледа изнутра.

О чему њесници данас њевају?

Не можемо прописивати песницима о чему да певају, они се сами непрестано питају о смислу певања уопште, а потом и о његовом „садржају”. Мислим да је јасна условност песничког садржаја. У пракси, читалачкој, песничкој, видимо да постоје најразличитији токови. И даље је најснажнији онај који бисмо могли означити као традиционални: опредељеност за мотиве, строфе и риме који самоуверено владају књижевном сценом последња два века, као да се ништа на њој друго (ново) није десило.

Сто година је прошло од ДАДЕ, можда је прилика да се прisetимо искустава авангарде. Неоавангардна уметност, па и поезија с њом, покушали су да је врате на сцену и у праксу, али је то кратко трајало, и не баш увек са валидним резултатима. Својевремено се подигла прашина због постмодерне, вођене су полемике, па и добијене поједине битке, али се врло брзо и одустајало од постмодерне, кад би се указали неки конвенционалнији путеви и средства за објављивање књига и покушај живљења од књижевности.

Српска постмодерна поезија није ни близу резултатима које су постигли модернисти. Мало је песника који су истрајали на том трагању за новим песничким материјалом и новим песничким облицима. Има их. И још су живи, па и делатни, али су, углавном, маргинализовани, тако да је широј песничкој публици непознато њихово присуство и њихова песничка пракса.

Какве има шансе савремена њоезија њред оним шћто је свуда око нас или шћто нам њек следи?

Иако нисам скептик, не могу да дам позитиван одговор на ово питање. Мислим да поезија нема никакве шансе да победи у нехуманој средини. Али опстаје као „поезија”, тј. као слем, као реп, као „стихови” у оном што данас доминира, пре свега на музичкој сцени. Нисам заговорник те врсте певања, мада сам свестан његове популарности, па и утицаја, пре свега на младе. Има у томе и провокативности, става, вештине, несумњиво и дара, али и много баналности.

Вратимо ли се у онај, често помињани, сајбер простор, поезија је нека честица у њему, која може остати непримећена и небитна, а може се и закачити за нешто веће и тако ући у нечије сећање, у

неки програм, или нешто већ томе налик. И то може бити њен смисао. Мени је много ближа метафора о облацима и песницима који се понекад нађу међу њима. То иде у прилог пролазности, кратко-трајности, али и лепоти коју нуди један такав приказ. Волео бих да су моје песме као облаци, да могу да се вину у висине, да донесу освежење. Никад нисам најављивао олује и невремена, што не значи да их није било, али ја нисам био тај који их је изазивао. Символика облака ми је блиска. Ја сам песник загњурен у њих.

(Беседа на уручењу Змајеве награде изречена на Свечаној седници
Матице српске, 16. II 2024)